

SLUŠNO IN GOVORNO PRIZADETI IN GLEDALIŠČE

BOGO JAKOPIC

Naslov sam bi mogel delovati na poprečnega bralca zelo senzacionalno, če ne bi imeli pred očmi resničnih dokumentiranih podatkov, ki nas popeljejo do gluhih igra'cev in njihovih prireditev. V ozkem slovenskem okviru je tudi ta prispevek obči zgodovini slovenskega gledališča skromen, vendar obstaja in je vreden, da ga omenimo.

Če pomislimo, da smo dobili prvi zavod za gluhonemo mladino na naših tleh že leta 1840 (v Gorici), da je delovala šola za gluhonema dekleta v Šmihelu pri Novem mestu od leta 1886 do zatona stoletja in da je bil ljubljanski zavod za gluhonemo mladino ustanovljen že l. 1900, smo nekoliko presenečeni, ko ugotovimo, da so gluhi že prirejali svoje predstave šele v obdobju med obema vojnama, točneje po letu 1936, tik pred drugo svetovno vojno. Vzrok za tako zakasnitev ni iskati v neuspešnosti dela starejše generacije učiteljev gluhih po slovenskih zavodih, temveč bolj v neorganiziranosti društvene življenja odraslih gluhih, ki so zapustili vod in šolo ter bili bolj prepuščeni sami sebi kakor pa ne in niso javno nastopili. Kdor vsaj v grobem pozna gluhega človeka, bo uvidel, da je sicer tudi ta zelo zavzet za priznanje v družbi, vendar morajo biti za oblikovanje samostojnega nastopa glušca dani neki objektivni pogoji, lahko bi rekli, tudi neki določeni napori slišočih, da bi gluhemu omogočili v tem primeru gledališko vzgojo in mu vtilili zaupanje vase. Ta resnica se kaže že zgodaj pri gluhih otrocih, ki sicer že dokaj radi nastopajo, ne samo skupinsko, temveč tudi posamezno, a je za tak nastop potrebna velika pomoč tudi slišočih, ne nazadnje učiteljev gluhih. Tu in tam, seveda, se nastop ponesreči, vendar je naloga vodnika takega glušca, da ob neuspehu ne kaže svoje nejevolje ali celo hudega razočaranja, temveč razčleni skupaj z gluščem objektivne vzroke neuspeha pred publiko. Take šolske prireditve gluhih so znane po kronikah zavodov že prav od začetka obstoja zavodov za gluhe otroke. Očitno pa je, da gluhim v družbi po končanem šolanju v prejšnjih časih ni bila dana tolika pomoč, da bi se samostojno združili v neke organizacije, v prosvetna društva in bi tako poskrbeli tudi za svojo afirmacijo na gledaliških deskah. Tako so začeli odrasli gluhi tako imenovane propagandne nastope pod vodstvom zavodnega učiteljstva v Ljubljani v letu 1936 (po septembrskem zboru gluhih v Ljubljani), da bi razblinili neut-

meljene predsodke slišče javnosti nasploh: pokazati je bilo treba koristnost izobraževanja gluhoneme mladine po šolah oziroma zavodih, ki te ljudi »raznemijo«, in pokazati zmožnost šolanih gluhih za samostojno preživljanje. Organizacija odraslih gluhih deluje na Slovenskem od 6. septembra 1931, ko se je na ustanovnem občnem zboru v Narodni kavarni v Gosposki ulici v Ljubljani zbralo 49 članov, polnih entuziazma ter navdušenja, da tako osnujejo društvo. Na tem občnem zboru so sprejeli pravila »Društva gluhonemih za Dravsko banovino«, v katerih je poleg pravil in smernic za delo društva mogoče prebrati še tudi željo, da bi vpeljali družabne in debatne večere, ki naj bi, kakor kaže delo v naslednjih letih, prerasli ta okvir ter začeli tudi z igralskimi vajami ter nastopi. K afirmaciji gluhih v javnosti je nedvomno prispevalo svoj delež (Podporno društvo za gluhonemo mladino« (ustanovljeno 1930), iz katerega vrst so izšli v glavnem vsi kasneje nastopajoči gluhi člani v predvojnem obdobju. Podporno društvo je imelo sicer izrazito karitativen značaj, vendar je obdarovalo gluhe za razne prilike (npr. ob miklavževanju ali ob koncu šolskega leta) navadno povezano s kakšno igrico, kot to zasledimo v različnih zapisih. Tako sta v Sloveniji od leta 1930 dalje obstajali 2 društvi s precej podobnimi cilji. Društvo gluhonemih je leta 1936, to je ob 5. obletnici ustanovitve, izdalo vsem gluhim poziv, naj se združijo v borbi svojih pravic do boljšega življenja. Tej organizirani borbi se je na povabilo Društva gluhonemih leta 1935 pridružil Vinko Rupnik, zaslužni učitelj zavoda v Ljubljani, ki je vse do svoje smrti ostal aktiven sodelavec društva. Kot mentor društva pa je postal tudi zvest ideji afirmacije gluhih v družbi. Te misli so vodile strokovnega učitelja gluhih Vinka Rupnika, da je sestavil poseben program za nastop gluhih v javnosti, na gledaliških odrih. Na teh nastopih naj bi javnost videla in slišala gluhe govoriti in spoznala, da gluhi ne pomeni biti tudi nem. Nastopajoči so namreč glasno govorili: niso se niti posluževali kretenj, kot to še opazimo med njimi. Zato so bili ti nastopi, lahko rečemo, edinstveni v vsej zgodovini gledališča, saj gre pri slišočih igralcih bolj za kulturno-umetniško afirmacijo nekega umetniškega dela v javnosti, tu pa je šlo v dobršni meri za predstavitev še manj zapaženih uspehov v šolanju gluhih.

Gluhi igralci na odru (Vinko Rupnik tretji od leve v prvi vrsti)

Igra oziroma predstava je bila torej tudi neke vrste oblika boja za pravice gluhih do šolanja ter zaposlovanja. Take prireditve so imele navadno tale značaj: obsegale so predavanje iz življenja gluhih — predaval je gluhi govornik — ter dve enodejanki, v katerih so nastopali gluhi igralci z živim govorom. Med predavanjem je bila revija poklicev, ki jih gluhonemi opravljajo v svojem življenju.

Prva taka prireditev je bila 6. decembra 1936 v dvorani Šentjakobskega gledališča v Ljubljani (bivšega šentjakobskega odra). Poleg bana in drugih predstavnikov tedanje oblasti se je te prireditve udeležilo v veliki množici tudi občinstvo, da je moralo društvo ponoviti nastop takoj naslednjo nedeljo. Slovensko dnevno časopisje je pravilno razumelo prve klice gluhonemih ter jih podprlo v zahtevah. Že sami naslovi v teh časopisih so povedali mnogo. »Slovenski narod« je pod naslovom »Nemi so spregovorili« tolmačil težnje gluhih po njihovi osnovni izobrazbi. Dnevnik »Jutro« je priobčil nastopno: »Pomagajte gluhonemim do življenja in dela, vrnite jim človeško dostojanstvo s tem, da jim pomagata do vrha razviti vse dragocene tvorne sile, ki spe v slehernem človeku

pod soncem.« Dnevnik »Slovenec« je pripominjal, da je bil namen prireditve dvojen: »Odrasli gluhonemi, ki se udeležujejo v raznih poklicih, so hoteli predvsem manifestirati pomen šolske izobrazbe za gluhe, obenem pa zainteresirati javnost in pristojne oblasti za svoje težnje«. Pot do izobrazbe je bila tedaj mnogim gluhonemim otrokom še vedno zaprta, zlasti še, ker je primanjkovalo zavodov, v katerih bi se naučili vsega, kar potrebujejo za življenje. »Slovenski dom« je poudarjal posebno to misel: Dosedanje šolanje gluhonemih je pokazalo odlične rezultate in tudi dokazalo, da so gluhonemi zmožni sami si služiti kruh. Nihče izmed gluhonemih ne bi ostal občinam v breme, če bi le-tega oddalil v zavode. »Ne pozabljajmo gluhonemih!« je klical tedanji tednik »Domovina« in nadaljeval: »Ljubljana je doživela v nedeljo poseben dogodek. V dvorani šentjakobskega odra v Mestnem domu (v Ljubljani) je številna množica občinstva gledala ter poslušala gluhoneme. Bil je to dogodek, ki je pretresel slehernega gledalca do dna duše in ga prepričal o neodložljivosti ene najbolj žalostno zanemarjenih nalog naše družbe: Pomagajte gluhonemim do življenja in dela, vrnite jim človeško dostojan-

stvo s tem, da jim pomagata razviti vse tvorne sile.

Zdravstveni list »Zdravje« je zapisal, da so gluho­nemi igrali, a ne, kot bi kdo mislil, glumilj s kretnjami. Govorili so jasno in različno govorico, pri kateri je le nekoliko motila bolj trda in enakomerna izgovorjava. Nadalje je list poudarjal, da je prireditve podala sijajen dokaz o velikem pomenu šol in zavodov za gluho­neme. Vsi tisti, ki bi brez pouka ostali duševno nerazviti, človeški družbi v breme, se tu priuče raznim spretnostim in se izobrazijo v enakopravne člane človeške družbe. Nauče se tudi govoriti, kar je za umevanje in občevanje gotovo bolj važno, kot samo gestikulacija. O tem, da so gluho­nemi z javno manifestacijo izpričali, da so kot šolanj glušci že prešli nemost, nam spričuje zapis logopeda Vilka Mazija, ki se spominja, da so glušci zahtevali, naj se njihovo društvo ne imenuje Društvo gluho­nemih, ampak gluhih, ker so tudi z nastopi že dokazali, da so v bistvu prešli nemost.

O prvem nastopu gluhih so izrekli svojo kritiko tudi dnevniki zunaj Slovenije, tako na primer »Vreme« in »Politika«. Zadnja je celo ponatisnila prizor iz enodejanke »Oče«. Od tedaj naprej je Društvo gluho­nemih v Ljubljani imelo 24 večjih nastopov, do začetka 2. svetovne vojne celo 30 nastopov po vseh večjih krajih Slovenije, kot v Mariboru, Celju, Kranju, Novem mestu, Litiji, Trbovljah, Kamniku, na Vrhniki, v Ptuj, na Jesenicah, v Ljutomeru, v Ribnici, v Tržiču, v Murski Soboti; v Ljubljani pa še v Mostah in na Viču. V Ribnici na Dolenjskem so se ob priliki nastopa poklonili tudi na grobu svojega največjega dobrotnika ustanovitelja gluho­nemnice Ignacija Holzapfla.

Po zapisih iz te dobe so povsod nastopali pred polnimi dvoranami, prisostvovalo pa je tem nastopom nad 10.000 ljudi. Za uvod v proslavo 40-letnice ljubljanskega zavoda so gluhi igralci priredili 7. IX. 1940 svoj 25. nastop v Zagrebu pod pokroviteljstvom zagrebškega župana M. Starčevića. Pri tej prireditvi je sodelovalo z govorom in revijo zagrebško društvo gluho­nemih »Dobrotvor«. Poleg ugle­d­nih gostov se je udeležil prireditve tudi režiser zagrebškega gledališča Hinko Nučič ter učiteljstvo zagrebške gluho­nemnice in številni novinarji. Ob tej svojevrstni in zanimivi prireditvi so obširno pisali zagrebški dnevniki. Oglejmo si samo najznačilnejša mesta teh kritik. »Jutranji list« je prinesel pod velikim naslovom »Nemi so spregovorili« med drugim tole: »Kako velike uspehe je lahko doseči s šolanjem, se je pokazalo sinoči v Frančiščanski dvorani na Kaptolu,

kjer so gluho­nemi pred zelo polno dvorano izvedli dva majhna gledališka komada kakor pravi igralci, čeprav niso nikdar v svojem življenju slišali svojega lastnega glasu. Ti ljudje, ki so od rojstva brez daru govora in brez sluha, so se v posebnih zavodih za gluho­neme naučili govoriti, osnovali so celo igral­sko družino ter pod vodstvom svojih učiteljev pripravili dva majhna igrokaza, ki so ju izvedli v veliko zadovoljstvo publike«. Potem obravnava poročilo posamezne točke nastopa ter svojo kritiko zaključuje z besedami: »Poleg govora je bila tudi odrska igra na višini igre najboljših diletantskih društev in so celo nekatere scene, zlasti tista, v kateri se prikazuje tragedija človeka, ki je v vojni izgubil sluh, uspele privabiti pri mnogih prisotnih solze v oči. Vsaka prisotnost teh nemih igralcev, ki so se naučili izgovarjati besede in z njimi, sicer bolj trdo, vendar jasno in čisto izražati svoja čustva in misli, je bila od gledalcev srčno pozdravljena z vidnim sočustvovanjem z njihovo težko usodo, proti kateri se morajo boriti vse svoje življenje. »Hrvatski dnevnik« je zapisal pod naslovom »Uspela prireditve gluho­nemih« med drugim tudi tole: »Sinoči je bila v Kaptolski dvorani prireditve Društva gluho­nemih, ki je hotelo s tem seznaniti mnogoštevilno občinstvo z življenjem in delom gluho­nemih ter prikazati uspeh njihovega šolanja po zavodih. Ta cilj je bil popolnoma dosežen.« Dalje: »Oba gledališka komada sta bila dobro izvedena. Igralci so dobro igrali. Njihova mimika je bila nadvse zanimiva in do podrobnosti izdelana. Prireditve je gmotno in moralno uspela. S propagandnega stališča je bil dosežen dober rezultat in bi se lahko že sedaj reklo, da bi bolj pogoste prireditve gluho­nemih naletele pri občinstvu na odlič­en odziv.« Tudi »Zagrebški list« izraža o prireditvi zelo pohvalno mnenje. Med drugim je zapisal tudi tole: »Društvo gluho­nemih je priredilo zelo zanimivo in neobičajno prireditve. Na tej prireditvi so sodelovali gluho­nemi iz Zagreba in Ljubljane. Predstava je bila polna neke neobičajne atmosfere, bolesti in trpke človeške usode. Vsa bol in borba gluho­nemih za svoje pravice se najbolje izražata iz govora gluhega predavatelja.« Nato citira časopis govor gluhega predavatelja skoraj v celoti; omenja še s posebno pohvalo odlično igro, ki jo je številno občinstvo prisrčno in iskreno pozdravilo ter zaključuje z besedami: »Ta prireditve gluho­nemih je bila neke vrste manifestacija gluho­nemih za pravice — kot ljudi, ki jih mora družba pravilno razumeti ter jim pomagati v strem­ljenjih, da bi tudi oni v današnji družbi zavzeli po-

ložaj, ki jim po značaju in sposobnostih pripada.«

Grupa nastopajočih gluhih se je v letih 1936—1940 30-krat predstavila slišiči javnosti v vseh večjih krajih Slovenije. Dvorane so bile, kot smo že omenili, vedno polne poslušalcev, ki so nemo spremljali dogajanje na odru in se zamislili nad krivicami in zapostavljanjem gluhih v javnem življenju. Ledeni zid izolacije je bil prebit in vzpostavljen most med slišičimi in gluhihimi. Zanimiv je tudi podatek, da je gluhi Ciril Sitar govoril marca 1937 na ljubljanskem radiu. Precej verjetno je, da je bil Ciril Sitar med prvimi glušci, ki so sploh kdaj govorili po radiu. Jugoslovansko časopisje, npr. »Politika«, je zapisala: »Prvi gluhonemi je govoril preko radia.« To je bil, lahko rečemo, lep začetek za naše slovensko slušno in govorno prizadete, ki so na ta način vse bolj »zavpili« v svet o svojem družbenem položaju. Po drugi svetovni vojni, 14. oktobra 1945, je bila v Zagrebu ustanovljena Zveza gluhih Jugoslavije, njen prvi predsednik pa je bil pokojni

Ciril Sitar. Na podlagi statuta zvezne organizacije so 20. aprila 1947 ponovno ustanovili Društvo gluhih Slovenije. Tako se je tudi po vojni zelo uspešno nadaljevala kulturna dejavnost v okviru tega društva. In danes nastop gluhih na odru ali celo v radiu ni tako osamljena stvar kot nekdanj, niti ni gluhih več potrebna taka oblika borbe za svoje osnovne življenjske pravice.

LITERATURA

1. Stirideset let gluhonemnice v Ljubljani Ljubljana 1940, str. 30, 108, 154—168. — 2. Sedemdeset let Zavoda slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, Ljubljana 1970, str. 10, 11. — 3. Kronika Učnih delavnic (1948—1973), Ljubljana 1973, str. 12, 13. — 4. Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, Ljubljana 1975, str. 24, 58. — 5. Emil Ulaga: Vinko Rupnik (in memoriam), Prosvetni delavec, 1975, str. 8, št. 12. — 6. Nada Terglec: Vinko Rupnik (in memoriam), Spec. škola XXIV./5-6, 1975, str. 482 in 483.

UPRAVA, OBNOVA IN PRESKRBA NA JESENICAH OD OSVOBODITVE DO KONCA LETA 1945

JANEZ KOPAC

Nova ljudska oblast se je začela oblikovati med narodnoosvobodilno borbo z ustanavljanjem in delovanjem odborov OF in voljenih narodnoosvobodilnih odborov.

Mestni odbor OF Jesenice je že 10. maja 1945 od predstavnikov predvojne mestne občine Jesenice prevzel pisarno in posle občinske uprave. Pri tem aktu so bili navzoči predstavniki mestnega odbora OF in predvojne mestne občine.

Predstavniki mestnega odbora OF:

Alojzij Furlan: sekretar mestnega odbora OF;

Viktorija Medje: organizacijska sekretarka OF;

Kristina Malej: organizacijska sekretarka Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ);

Emil Lah: narodna zaščita;

Jože Reichman: odsek za prehrano in finance;

Marija Talar: tajnica mestnega odbora OF;

Pavla Kolenc: članica mestnega odbora OF;

Ivan Brišar: član okrajnega odbora OF Jesenice;

Kristina Bregant: članica okrajnega odbora OF Jesenice;

Jožef Svetina: član okrajne narodne zaščite Jesenice.

Predstavniki predvojne občine Jesenice:

ing. Kurt Hofmann: župan;

dr. Vinko Zalokar: tajnik.

Na sestanku so sklenili, da se prevzame vsa imovina stare mestne občine Jesenice in vsi uradni spisi ter sezname, ki so nastali med upravnim poslovanjem občine do 10. maja 1945. Župan je izjavil, da imovino odaja, prevzemniki pa so soglašali z njegovo izjavo in jo prevzeli v nadaljnje upravljanje.

Zaradi odsotnosti občinskega knjigovodje ta dan niso dokončno opravili primopredaje. Pregledali in prevzeli so le gotovino v občin-